

GAZİ TÜRKİYAT
BAHAR / 2023

Atıf / Citation

DİNAR, T. (2023). "{-mAk} vardı ve {-mAk} varmış Yapılarının Kiplik Anlamları Üzerine". *Gazi Türkiyat*, 32: 13-24.

Geliş / Submitted 27.03.2023

Kabul / Accepted 28.04.2023

DOI 10.34189/gtd.32.002

{-mAk} vardı VE {-mAk} varmış YAPILARININ KIPLİK ANLAMLARI ÜZERİNE

On the Modality Meanings of {-mAk} vardı and {-mAk} varmış

Talat DİNAR*

Öz

Felsefe ve mantığın uzun zamandır konu edindiği ancak dilbilimde yeni sayılabilecek bir zamanda inceleme alanı bulmuş olan kiplik, başlangıçta eylemin bildirdiği anlamsal alanlar olarak değerlendirilmiştir. Ancak tümcede anlam belirleyicisi olarak sadece eylemin yeterli olmayacağı daha geniş bir perspektiften yaklaşılması gerektiği kipliğin daha kapsamlı bir inceleme alanı bulmasına imkân tanımıştır. Yapılan kiplik çalışmalarında zaman zaman kiplik anlam yansıtan biçimbirimler, sözlükbirimler ele alınmış zaman zaman da kipliğin anlamsal sınıflamaları yapılmaya çalışılmıştır. Ancak yapılan bu çalışmalar henüz yeterli değildir. Kipliğin geniş bir anlamsal alanı kapsaması ve anlamın sistematik çözümlenmelerinin zorluğu kiplik işaretleyicileri üzerine ayrıntılı çalışmaları zorunlu kılar. Bu doğrultuda bu makalede Türkçede kiplik işaretleyicileri olarak değerlendirdiğimiz, eylemsi eki {-mAk}, var adı, ek-eylemin görülen ve öğrenilen geçmiş zamanı kalıplaşması neticesinde oluşmuş {-mAk} vardı ve {-mAk} varmış yapıları üzerinde durulmuştur. Türkçe Ulusal Derlemi ve çeşitli edebî eserlerden tespit edilen örnekler üzerinden yapılan değerlendirmelerde {-mAk} vardı ve {-mAk} varmış yapılarının olasılık, istek, gereklilik vb. anlam alanlarını yansıttığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anlam, kiplik, {-mAk} vardı, {-mAk} varmış, olasılık, istek, gereklilik

Abstract

Modality, which has been the subject of philosophy and logic for a long time, but has found an area of study at a time that can be considered new in linguistics, was initially considered as the semantic fields declared by the verb. However, the understanding that the verb should not be sufficient as a determinant of meaning in the sentence and that it should be approached from a wider perspective has enabled the modality to find a more comprehensive field of study. In the modality studies, morphemes and lexicons reflecting the modal meaning were discussed at times, and semantic classifications of modality were tried to be made at times. However, these studies are not enough yet. The fact that modality covers a wide semantic field and the difficulty of systematic analysis of meaning necessitates detailed studies on modality markers. In this respect, in this article, {-mAk} vardı and {-mAk} varmış structures formed as a result of the verbal suffix {-mAk}, the noun var, the (seen) and (learned) past tense of the copula, which we consider as modality markers in Turkish, are emphasized. In the evaluations made on the samples determined from the Turkish National Corpus and various literary

* Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Isparta/TÜRKİYE.
talatdinar@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9199-0403

works, it has been determined that the {-mAk} vardı and {-mAk} varmış structures reflect the fields of possibility, desire, necessity and similar meanings.

Keywords: Meaning, modality, {-mAk} vardı, {-mAk} varmış, possibility, desire, necessity

GİRİŞ

Dilde yer alan sözcüklerin, biçimbirimlerin zaman içerisinde kullanım sıklıklarına bağlı olarak farklı anlamlar ve vazifeler üstlenebildikleri bilinmektedir. Bu farklı anlamların ve vazifelerin dilin gelişimi ile paralel bir seyir izlediği ve dilin ihtiyaçları karşılama noktasında çeşitli çözümler ürettiği bilinmektedir. Ancak dilin doğal akışı içerisinde geliştirdiği bu çözümlerin sistematüğının anlaşılması ve çözülmesi zaman alabilmektedir. Dilbilimin yeni yeni üzerinde durmaya başladığı ancak henüz sistematik bir çözümlene üretmediği alanların başında kiplik gelir. Kipliğin kipten farkı veya benzerliği ve anlamsal alanlarının nerelere kadar uzanabildiği başlıca tartışmalardan biridir. Ayrıca her dil için tespit edilmiş kipsel ifadelerin sayısı ve kapsadığı anlamsal alanlar henüz çalışılmayı bekleyen bakir alanlardan biridir. Dolayısıyla kiplik, üzerine ciddiyetle eğilmesi gereken alanlardan biridir.

1. KIPLİK NEDİR?

Felsefe, mantık ve dilbilimin ortak çalışma alanlarından biri olan kiplik, felsefe ve mantığa göre dilbilimde daha yeni sayılabilecek bir zamanda inceleme alanı bulmuştur. Narrog'a (2009: 7) göre kipliğin dilbilimde konu edilmesi 19. yüzyılda başlar. Yakın bir zaman diliminde başladığı düşünülen kiplik araştırmalarında doğal olarak çeşitli sorunlar ve tartışmalar baş gösterir. Bu tartışmalardan ilki kipliğin tanımı ve kapsamı noktasındadır.

Tartışmalı konuların başında gelen kipliğin tanımı için araştırmacıların çeşitli yaklaşım farklılıkları sergilediğini söyleyebiliriz. Bu farklılıklar ekseninde öne çıkan birkaç tanım şöyledir¹: Vardar'a (2002: 135) göre "Konuşucuyla dinleyici arasındaki bildirişimin türüne göre tümcenin içerdiği yapının özelliği. Olumlu ya da olumsuz bildirme tümcesi, olumlu ya da olumsuz soru tümcesi, olumlu ya da olumsuz buyrum ya da dilek tümcesi, dolaylı ya da dolaysız anlatım çerçevesinde başlıca kiplikleri oluşturur." İmer vd.'nin (2011: 176) "Bir konuşmacının karşılıklı bildirişimde bir olay ya da durum karşısındaki tutumunu anlatma biçimi" olarak tanımladığı kiplik Palmer'e (2001: 1) göre "Olayı tanımlayan önermenin durumuyla ilgilidir." Kipliği genel bir değerlendirme içerisinde

¹ Burada fikir vermesi açısından birkaç tanım vermeye çalışsak da bazı araştırmacılara göre kipliğin kavramsal olarak eksiksiz ve tutarlı bir tanımının yapılması çok zor hatta imkânsızdır (Nuyts 2006: 1; Bybee vd. 1994: 176; Salkie 2009: 80).

kip ve kiplik ayrımı yapmadan ele alan Dilaçar (1989: 106) kiplikle ilgili “*Fiilin gösterdiği sürecin hangi psikolojik koşullar altında meydana geldiğini ya da gelmek istendiğini bildiren ve ruh durumunu, kişisel duyguları, niyeti, isteği belirten bir gramatikal ulam*” tespitinde bulunur. Konuyu daha genel bir bakış açısıyla ele alan Kiefer (1987: 67), doğal dillerde yer alan kiplik ifadelerinin dilbilimsel gelenek içerisinde genellikle *bir durum karşısında konuşurun tutumu* olarak değerlendirildiği tespitini yapar. Kiefer’in değerlendirmesi kipliğin genel olarak ele alınışını yansıtması bakımından önemlidir.

Kipliğin gramatikal değeri de üzerinde durulan bir başka konudur. Narrog (2009: 8) kipliğin zaman ve görünüş ile aynı kategoride ve değerde olduğu kanaatindedir. Ancak Nuyts (2005: 5) kipliğin, zaman ve görünüşle aynı seviyede ele alınacak bir kavram olmadığı görüşündedir. Nuyts’a göre kiplik, zaman ve görünüşe göre daha üst düzey bir kategoridir. Buna gerekçe olarak da kipliğin anlam alanlarının çok belirgin bir şekilde ayrılmasını gösterir.

Kipliğin gramatikal kategorisi ve tanımı noktasında yaklaşımlar bize kipliğin kesin olarak sınırlarını çizmede de sorunlar olduğunu ortaya koyar. Kipliğin, bir olay veya durum karşısında konuşurun tutumu, ruh durumu şeklinde değerlendirilmesi buna sebebiyet vermektedir. Zira konuşurun tutumu, ruh durumu sınırlandırılması zor bir değerdir. Bundan dolayı Dilaçar’ın (1989: 107) kiplik değerler hakkındaki “*bu sayı ne beştir ne de ondur, ruh durumlarının sayısınca kip vardır*” görüşü önemlidir. De Haan’ın (2006: 32) yaptığı değerlendirmeye göre ruh durumunu yansıtma bakımından “*Tipolojik gelenekte, sınıflandırmaları anlamsal olarak yapma eğilimi yaygındır. Bu sebeple bir biçimbirim, kipsel bir anlam içeriyorsa bir kip olarak değerlendirilir. Buradan hareketle kipsel anlamların farklı biçimbirimsel, dizimsel ve sözlüksel kategorilerle aktarılabildiği ifade edilir.*” Bybee ve Fleischman’a (1995: 2) göre de kipliğin aktarım vasıtaları biçimbirimler, sözlükbirimler, sözdizimi ve vurgu’dur. Bu kadar geniş kapsamlı aktarım vasıtalarına sahip olan kipliğin kapsama alanının da bir hayli geniş olacağı muhakkaktır. Ancak bu geniş kapsamlı aktarım vasıtaları kiplik için sorunları da beraberinde getirir. Kerimoğlu’na (2019: 8) göre kiplik “*Diğer dilbilgisi kategorilerine göre daha zayıf bir yapısal sistematığe sahiptir. Yapıdan yola çıkarak bir kiplik çekimi tasarlamak oldukça güçtür. Bağlam, tonlama gibi faktörler bunu güçleştirmekte ayrıca bir formun farklı kiplik alanları için kullanımı belirsizlik ve çok anlamlılık boyutlarını da sürece dahil etmektedir.*”

Sonuç olarak kipliğin konuşurun her türlü tavır ve tutumunu kapsadığını ve bu tavır ve tutumun dilin imkânları ve hatta parçalarüstü birimler vasıtasıyla da aktarılabildiği söylenebilir. Elbette bu kadar geniş kapsamlı bir içerik ve sunum imkânı kipliğe sınırlar çizmeyi ve sınıflandırmayı zorlaştırır.

2. KIPLİK SINIFLAMALARI

Anlamsal alanların sınıflandırılmaya çalışıldığı kiplik sınıflandırmalarında “*Kipsel anlamlar için farklı dilsel birimlerin kullanımı ve bu birimlerin zaman zaman kullanıma ve*

dizime göre farklı kipsel anlamlara tekabül etmesi de kiplik işaretleyicinin bir başka özelliğidir. Bu bağlamda kipsel anlam ifade eden birimler için çok keskin sınırlarla anlam alanları belirlemek zordur” (Dinar 2020: 81). Bununla birlikte öne çıkan birkaç sınıflamayı aktarmaya çalışalım.

Kiplik sınıflandırmaları içinde ayrıntılı sınıflamalardan biri Bybee vd.’ye aittir. Bybee vd.’nin özellikle eylemi gerçekleştirme, eylemi sunma ve bilginin kavramsal durumu ile ilgili ayırımın yanında yan tümceyi anlamsal sürece katması dikkate değerdir. Bybee vd.’ye ait sınıflama kapsamlı bir sınıflandırma olarak değerlendirilebilir. Bybee vd.’nin (1994: 177-180) kiplik sınıflaması²:

- 1. Kılıcı Odaklı (Agent-Oriented Modality)**
  - 1.1. Zorunluluk (obligation)
  - 1.2. Gereklilik (necessity)
  - 1.3. Yeterlilik (ability)
  - 1.4. Arzu (desire)
  - 1.5. Niyet (intention)
  - 1.6. Gönüllülük (willingness)
- 2. Konuşur Odaklı (Speaker-Oriented Modality)**
  - 2.1. İmperative (emir)
  - 2.2. Prohibitive (yasaklama)
  - 2.3. Optative (istek)
  - 2.4. Hortative (öğüt verici)
  - 2.5. Admonitive (uyarıcı)
  - 2.6. Permissive (izin verici)
- 3. Bilgi Kipliği (Epistemic Modality)**
  - 3.1. Olasılık (possibility)
  - 3.2. Güçlü olasılık (probability)
  - 3.3. Çıkarımsal kesinlik (inferred certainty)
- 4. Yan Tümce Kipliği (Subordinating Moods)**

Kiplik sınıflamalarının en dikkat çekici olanlarından bir diğeri Palmer’e aittir. Palmer’in temelde önerme ve eylem kipliği olarak ikiye ayırdığı sınıflandırması literatürde en çok değerlendirilen sınıflandırmaların başında gelir. Palmer’in (2001: 24-70) sınıflandırması şu şekildedir³:

- 1. Önerme Kipliği (Propositional Modality)**
  - 1.1. Bilgi Kipliği (Epistemic Modality)
    - 1.1.1. Kuramsal (speculative)
    - 1.1.2. Çıkarımsal (deductive)
    - 1.1.3. Varsayımsal (assumptive)

² Sınıflandırmanın Türkçeye aktarılmış şekli Dinar’dan (2020: 72) alınmıştır.

³ Sınıflandırmanın Türkçeye aktarılmış şekli Dinar’dan (2020: 71) alınmıştır.

- 1.2. Kanıt Kipliği (Evidential Modality)
  - 1.2.1. Aktarımsal (reported)
  - 1.2.2. Duyumsal (sensory)
2. Eylem Kipliği (Event Modality)
  - 2.1. Yükümlülük Kipliği (deontic)
    - 2.1.1. Direktif (directives)
      - 2.1.1.1. İzin (permissive)
      - 2.1.1.2. Zorunluluk (obligative)
    - 2.1.2. Buyrum (commissive)
  - 2.2. İçedim Kipliği (dynamic)
    - 2.2.1. Yeterlilik (ability)
    - 2.2.2. Gönüllülük (willingness)

Kiplik üzerine yapılmış farklı sınıflamalar bulmak mümkündür. Ancak bu sınıflamalarda yer alan anlamsal değerlerin farklı başlıklar altında değerlendirilmesinin yanı sıra bu sınıflamalarda yer alan anlamsal değerlerin neler olduğu da önemlidir. Kerimoğlu (2019: 33) kiplik ifade alanları olarak yeterlilik, olanak, zorunluluk, gereklilik, izin, emir, istek, niyet/gönüllülük, olasılık, çıkarım, varsayım'ı sayar ayrıca bu ifadeler dışında gelecek, olumsuzluk, soru, şart, korku, yasaklama, öneri vb. ifadelerin de kiplik incelemelerinde ele alındığını belirtir. Bu kiplik anlamların Türkçedeki işaretleyicilerini⁴ de Erk Emeksiz (2008: 3-4) şöyle sıralar:

- “1. Belirteçler: Yarın belki ayrılırım.
Yarın kesin/mutlaka ayrılırım.
2. Eylemler: Sanırım Hasan mutsuz.
Hasan'ın mutsuz olduğunu biliyorum.
Hasan'ın yarın gitmesi gerekir.
Evden ayrılmana izin vermiyorum.
3. Sıfatlar: Hasan'ın gitmesi şart / lazım/ gerekli / zorunlu
Hasan'ın gitmesi mümkün / olası.
4. Adlar: Hasan'ın yarın ayrılma ihtimali / olasılığı / zorunluluğu var.
5. Söylem birimleri: Meğer, sanki, belki de, güya, herhalde, bence, nasılsa”

Kısaca aktarmaya çalıştığımız kiplik, kiplik tasnifleri ve işaretleyicileri sonrasında Türkçede farklı anlamsal alanları kapsayarak kiplik kullanım oluşturduğunu düşündüğümüz {-mAk} vardı ve {-mAk} varmış yapılarına tespit ettiğimiz örnekler üzerinden bakabiliriz.

⁴ Kipsel anlamın aktarımı için kullanılan farklı işaretleyiciler için bk. Dinar (2020: 80-86).

3. {-mAk} VARDI

Yapı, eylemsi biçimbirimi {-mAk }, var⁵ adı ve ek-eylemin görülen geçmiş zaman üçüncü teklik şahsının birlikteliği üzerine kuruludur. Aslan Demir (2008: 133) bu tarz kuruluşlar için sözdizimi-leksikoloji-morfoloji bağıntılı işaretleyiciler sınıflaması⁶ yapar. Yaptığımız taramalar neticesinde {-mAk} *vardı* yapısında yer alan *var*'ın üçüncü teklik şahıs dışında kullanımına rastlanmamıştır. Ancak Dirik (2016: 122), Çanakkale (Sazlı Köyü/Ayvacık) ağzlarında tespit ettiği ve bir kiplik şekli olarak değerlendirdiği “-mAk vā” yapısının bütün şahıs ekleri ile kullanılabildiğini belirtir. “-mAk vā” kullanımının Çanakkale ağzları için ayırıcı bir kullanım özelliği olduğunu düşünen Dirik (2016: 122) yapının “var” sözcüğünün, fiilin master hâliyle kalıplaşarak dilbilgiselleşmesi sonucu ortaya çıktığı kanaatindedir. “İşlev olarak bir kiplik işaretleyicisi olup bilgi kipliği ifade eder. Konuşmacının belli izlerden yola çıkarak konuyla ilgili tahmini, çıkarımı ve beklentisi ile çıkarıma bağlı olayın gerçekleşme ihtimalini yansıtır. Gelecek zaman kullanımında olayın gerçekleşme ihtimali ve buna yönelik beklenti anlamı daha açıktır. Kanıtlara dayalı yapılan çıkarımlarda zaman zaman kanıt kipliği şeklindeki kullanımlar da görülmektedir” (Dirik 2016: 122). Ayrıca Dirik'in verdiği bilgilere göre yapının farklı zamanlarda da kullanımına rastlanılmaktadır.

Türkçe Ulusal Derlemi (*yazılı metin*) ve çeşitli edebî eserlerden tespit edilen örneklerde {-mAk} *vardı* yapısı ile en çok ifade edilen anlam alanlarından ilki *olasılık*'tır. Bu olasılık anlamı genellikle bir olay veya duruma bağlı gerçekleşmesi muhtemel bir diğer olay veya durumdur. Bir ölçüde birbirleri ile ilintilidir. Bu ilinti, Reichenbah'ın (2005: 71) bahsettiği⁷ olaylar dizisine konuşma noktasından bakılınca geçmişte olan bir referans noktası belirlenir ve olaylar dizisindeki diğer olaylar konuşma noktasına değil bu referans noktasına yönlendirilir, açıklamasıyla uyumludur. {-mAk} *vardı* yapısı genel itibarıyla olaylar dizisinde yer alan bir referans noktası sonrasında gerçekleşecek bir olay veya durumla ilgilidir. Yani olasılık, referans noktası sonrası gelecekte gerçekleşme ihtimali olan bir olay veya durumu kapsar. Ancak yapının kullanımında görülen geçmiş zaman üçüncü teklik şahıs kullanılır.

⁵ *Var* sözlükbiriminin türü ve farklı kullanımları üzerine Çakmak (2013) ve Ağca'ya (2015) bakılabilir.

⁶ Bu yapılardan birkaçı *ki'li bağlı cümleler* ve *-AsI+iyelik var/yok/gel-/tut-* olarak verilir.

⁷ Reichenbah (2005: 71) temelde eylemlerin zamanının konuşma noktasına göre belirlendiğini ancak bununla birlikte iki noktanın daha belirleyici olduğunu ifade eder. Konuşma noktası dışındaki bu belirleyicileri olay noktası (point of the event) ve referans noktası (the point of reference) olarak aktarır. Farklı zamanlarda bu üç noktanın farklılıklar arz edebildiğini bildiren Reichenbah'ın belirlediği noktaların dağılımı şöyle gösterilebilir: *Yağmur başladığında Ahmet uyuyordu*, tümcesinin konuşma noktası tümcenin söylenildiği an (şimdi), referans noktası yağmuru başlanması, olay noktası Ahmet'in uyumasıdır. Reichenbah'ta zamanın sınıflandırılması için yer alan konuşma noktası, olay noktası ve referans noktası ayırımına benzer bir yaklaşımı Comrie'de (1985: 56) mutlak zaman (absolute tense) ve göreceli zaman (relative tense) ayırımıyla görürüz. Comrie'ye göre mutlak zaman'ın referans noktası şimdi (konuşma anı) iken göreceli zaman'ın referans noktası bağlamdan çıkarılan bir zaman noktasıdır.

Öngörülen gerçekleşme ihtimali eldeki bilgilerden hareketle kuvvetlidir. Yani çıkarımsal kuvvetli bir olasılıktan söz edilebilir.

(1) “Ne bağıyorsunuz böyle?” diye cevaplandırdı. Bir an ayağa fırlayıp kaçayım, diye düşündüm. Ama kurşunu sırtımdan yemek vardı. Yoksa karşı mı koymalıydım? (Edgü 2011: 436).

1. örnekte ihtimal olarak görülen kaçma eylemi gerçekleşirse kurşunu sırtından yeme olasılığı söz konusudur. Bu eylemin gerçekleşme olasılığı ilk eylem ve referans noktası olarak değerlendirilen kaçma eylemi sonrası gelecek zaman sürecindedir.

(2) Fakat reddetmek de tehlikeliydi. Gerçi kabul edip şehre gitmek ve bir daha gelmemek vardı (Adivar 2000: 93).

(3) Bir de 6 ay sonra o kadar sıkıntıyı çekip şu yanıtı almak vardı: “Durumun çok çok iyi 6 ay daha kal” (TUD W-KI09C4A-0704-1336).

(4) Bir de, bu durumun bilincinde olanlarla birleşip Karak’a karşı savaşmak vardı. Ama nerede bulacaktım o kişileri? (Edgü 2011: 429).

(5) Tekrar gidip hizmetçi olmak ona ağır gelirdi, beri tarafta bir nedime hâlinde bulunmak vardı (Esendal 2007: 38).

2. ve 3. örnekte doğrudan referans noktası sonrası gelecekte gerçekleşme olasılığı bulunan durumlar söz konusu iken 4. ve 5. örneklerde seçenekler arasında bir olasılık söz konusudur. 5. örnekte olasılık hizmetçi olmak veya nedime hâlinde bulunmaktır.

(6) Bildiğiniz gibi de son krokiye göre Okçuoğluna ruhsat verildi. Verildi, verildi ama, işin içinde iş vardı. Yeniden tarla kiralamak, pamukları, susamları, bostanları satın almak köylüyü susturmak vardı (Kemal 1967: 31).

6. örnekte gereklilik anlamının varlığı düşünülebilir. {-mAk} vardı yapısı öncesinde kullanılan cümle gerekliliği haber verir. Tarla kiralamak, bostanları satın almak ve köylüyü susturmak, ruhsat verilmesi sonrası ortaya çıkan gerekliliklerdir. Bunlar sıralamaya göre yapılması gereken işlerdir. Bu cümlelerde ilk 5 örnekte düşündüğümüz tarzda olasılık anlamı söz konusu değildir. Çünkü ruhsat bir gaye ile alınmış ve bu gayeye ulaşabilmek için diğer işler (tarla kiralamak, bostanları satın almak ve köylüyü susturmak) yapılmak zorundadır. Gereklilik olarak değerlendirilen eylemler, referans noktası olarak düşünülen ruhsat verilmesi sonrası gelecekte gerçekleşmesi gereken eylemlerdir.

(7) ... oysa yalnyürek ve bilgece bir insan sıcağına koyuvermek gövdende kilitlenmiş gök gürültüsünü uçurumlarına düşmek vardı uyumak sularında saatleri kırmak vardı öpüşlerin örsünde uykuna karışmak vardı karanlıklara inat düşerle başlamak için yepyeni bir şafağa kabında su suyuna kap gülünün gövdesinde özsu olmak vardı (TUD W-MA16B1A-0163-321).

(8) "Bindalı"nın kendisine yakıştığını belirtti ve ekledi: "Şimdi 15 yaşında **olmak vardı**" (TUD W-PD30D1B-2129-1197).

7. ve 8. örnekte yer alan {-mAk} *vardı* kullanımları bir istek anlamı sunmaktadır. Örneklerde yer alan istek ifadeleri gerçekleşme ihtimali olmayan hayali nitelikte isteklerdir. 8. örnekte yer alan 'şimdi 15 yaşında olmak vardı' isteğinde bunu açıkça görebiliriz. İsteklerin zamanı da *olasılık* ve *gereklilik* anlamlarını karşılayan {-mAk} *vardı* yapısından farklılık göstermektedir. İstek anlamı veren {-mAk} *vardı* yapısında yine görülen geçmiş zaman kullanılmakla birlikte isteğin zamanı referans noktası ile paralellik sergiler. 8. örnekte *şimdi* belirteciyle desteklenen dizim açıkça şimdiki zamanı karşılamaktadır. İstek anlamının {-mAk} *vardı* yapısı ile sunumu çok da şaşırtıcı değildir. Çünkü istek "Türkçenin belki de en fazla işaretleyiciyle karşılanan kiplik ifadesidir. İstek ifadesinin *mi*, *-(y)AsI gel-*, *-sA* vb. pek çok biçimle karşılandığı bilinmektedir. Ayrıca emir ve gereklilik gibi diğer kip ifadeleriyle gelecek zaman ve geniş zaman eklerinin de bu işlev için kullanılabilirdiği görülmektedir. Bunda *-(y)A-* ekinin kullanımdan düşmeye başlaması, ağızlarla sınırlı bir biçim olmaya doğru gitmesinin rolü büyüktür" (Kerimoğlu 2019: 39).

{-mAk} *vardı* yapısı barındıran her kullanımın farklı kiplik anlamlar barındırdığı da düşünülmemelidir. {-mAk} ve *vardı*'nın bir araya geldiği ancak var sözcüğünün sözlükte yer alan ilk anlamıyla "Mevcut, evrende veya düşüncede yer alan, yok karşıtı" (TDK, Türkçe Sözlük) kullanıldığı yapılar özel bir kiplik anlam barındırmaz.

(9) Cuma akşamı iş çıkışı, son günlerdeki keyifsizliğimi retail therapy ile iyileştirmeyi düşünerek eve gitmekten vazgeçip Cevahir'e uğradım. *Aklımda* şöyle yan takabileceğim bir çanta almak **vardı** (TUD W-YI45F1D-4819-1075).

(10) Kendimi bildim bileli *aklımda* hep blue jean'le evlenmek **vardı**. Giderken blue jean ve tişört giydim (TUD W-SE09C3A-0408-979).

(11) Sonra onun *aklında* isimler değil sokağa çıkmak, yollara düşmek **vardı** (TUD W-SE36E1B-3294-660).

9, 10 ve 11. örneklerde var sözcüğü "düşüncede yer alan" anlamı ile kullanılmıştır. Ayrıca zaman eki görülen geçmiş zaman, kendi işlevini yani geçmiş zamanı temsili yerine getirmektedir. Her üç örneğin dikkat çekici bir diğer ortak özelliği dizimlerinde *aklımda*/*aklında* sözcüklerini barındırmasıdır. Bir ölçüde "düşüncede yer alan" sözlük anlamı desteklenmektedir.

4. {-mAk} VARMIŞ

{-mAk} *vardı* yapısına benzer bir kuruluş özelliği gösteren {-mAk} *varmış* yapısı da eylemsi biçimbirimi {-mAk}, var adı ve ek-eylemin öğrenilen geçmiş zaman üçüncü teklik şahsının birlikteliği üzerine kuruludur. {-mAk} *varmış* yapısında da {-mAk} *vardı*

yapısına benzer kiplik anlamlar bulunmakla birlikte farklı anlamsal alanların işaretlendiği de görülür.

(12) Şu büyükler işte... Küçük ol**mak varmış** şu hayatta... (TUD W-SA16B1A-0914-2435).

(13) Vay be... burada "Director" ol**mak varmış**. Allah'ım, yerin dibine geçiyorum (TUD W-KA16B1A-1730-1262).

(14) Suna Gönül Pelister adına araziler kapatıyor, görkemli konutlar diyor. Vallahi bunların yanında çalış**mak varmış!** (TUD W-KE39C3A-0357-1986).

(15) Bu dünyada erkek olarak doğ**mak varmış**. Dünya erkeklerin rahatı için yaratılmış bir yer (TUD W-UA16B2A-0749-1021).

(16) "Şişli'de emekli ol**mak varmış**" diyordu haber (TUD W-OI32D1B-2556-717).

{-mAk} varmış yapısının dikkat çekici kiplik anlamlarından ilki tıpkı {-mAk} vardı yapısında da örneklerine rastlanan istek anlamıdır (12-16). {-mAk} varmış yapısında yer alan istek anlamı beğenilen veya avantajlı olduğu düşünülen bir durumda yer alma arzusu olarak belirir. Ancak bu istek anlamları genellikle gerçekleşme ihtimali olmayan hayali arzular olarak karşımıza çıkar. Yapıda yer alan zaman da geçmiş de kapsayarak gelen ancak referans noktası ile paralel bir şimdiki zamandır.

{-mAk} varmış yapısının özellikle kader, kısmet, yazgı vb. sözcükler ile eşdizimlilik içerisinde de sıklıkla kullanıldığı gözlemlenir.

(17) "Allah sizin kaderinizi iyi yazmış, benim kaderimde bu kahvede boş otur**mak varmış**." dedi (TUD W-HA16B2A-0717-2081).

(18) ... kendi kendine, ne yapalım kadere karşı gelinmez, bizim yazgımızda İstanbul'da kal**mak varmış** dedi (TUD W-EA16B2A-1563-2210).

(19) ... Ne yapalım. Kısmette mapusa girm**ek varmış** (TUD W-KA16B1A-0700-5).

(20) Kaderde, ramazan ayında Bağdat'ta teravih namazı izleyip, vaaz dinle**mek varmış** (TUD W-LE39C3A-0067-314).

(21) Evet "kaderde çarınha geril**mek de varmış**" dedi kendi kendine (TUD W-QA16B1A-0674-1846).

(22) Kaderde Üsküdar'ı bir on yıl görm**ek varmış** (TUD W-SH39C0A-0142-2462).

(23) "Onur Apartmanı'nın karşısında gece nöbetine yazıl**mak** kaderimizde **varmış**" dedim kendi kendime. Işığı görüp kimse kıllanmasın diye sigara yakmadım (TUD W-LA16B4A-0173-1580).

(24) Devamında Jon şarkıyı aldı ve sonunu beraber getirdik. Ben işte bu şarkıda ağladım artık, şu hayatta Bon Jovi'yle Wanted Dead Or Alive'ı söylemek varmış kaderimde, çok şükür yarabbim (TUD W-XI45F1D-4818-564).

(25) Kaderde Frankfurt-Limburg otopanında en iri kıyımından bir iş adamı tarafından "bilinçlendirilmek" de varmış (TUD W-DI09C1A-0895-488).

Diziminde kader, kısmet, yazgı vb. sözcükleri barındırın 18-25 arası {-mAk} varmışlı yapıların genellikle iradeleri dışında gelişen durumun gerçekleşmesi için kullanıldığı görülür. Zaman olarak geçmişte başlayan ancak referans noktasını da içeren bir süreç söz konusudur. 21. örnekte çarşıya gerilme henüz gerçekleşmemiş ancak gerçekleşmesi artık çok yakındır.

{-mAk} varmış yapısının kader, kısmet, yazgı vb. sözcüklerle eşdizimlilik içerisinde kullanımında ortaya çıkan irade dışında gelişen ve gerçekleşen durum anlamları kader, kısmet, yazgı vb. sözcükler diziminde yer almasa da işaretlenebilmektedir. Bunda özellikle -miş biçim biriminin öyküleyici anlatım tarzı için kullanımı ve "konuşan tarafından görülüp bilinmeyen oluş ve kılışların" (Korkmaz 2009: 600) anlatımı için kullanımı etkilidir.

(26) Buna yasal olarak bir engel bulunmadığını anlattı. Serde ikna olmak varmış, biz de ikna olduk... (TUD W-LI35C4A-0464-1216).

(27) Bu gece de, hüznün hazineleriyle sabahlamak varmış... (TUD W-DI22C3A-0719-2086).

(28) Bu yaştan sonra filim artistleri gibi damada el uzatmak da varmış hesapta... (TUD W-GA16B2A-0606-170).

29. örnekteyse var sözcüğü TDK, Türkçe Sözlük'te ilk anlam olarak verilen "düşüncede yer alan" anlamı ile kullanılmıştır. Ayrıca zaman eki öğrenilen geçmiş zaman, kendi işlevini yani geçmiş zamanı temsili yerine getirmektedir. Bundan dolayı bu örnekte özel bir kiplik anlamdan söz edilemez.

(29) Hayallerinde hep dansöz olmak varmış ama ortaokuldan sonra okumayınca kuyumcu dekorasyonu ihraç eden bir şirkette çalışmaya başlamış (TUD W-SE36E1B-3294-2148).

SONUÇ

Dillerde, farklı kiplik anlamların zaman zaman tek bir kiplik işaretleyicisi ile işaretlendiği görülebilir. Palmer'e (2001: 14) göre ideal olan her bir kip işaretleyicisinin ayrı bir dizgeye sahip olmasıdır. Ancak bu özellik kiplik gibi çok kapsamlı bir anlamsal alanı kapsayan kategori için çok mümkün değildir. Bundan dolayı her dilde farklı kiplik anlamları barındıran kiplik işaretleyicileri sıklıkla görülebilir.

Çalışmamızda ele aldığımız ve Türkçede bir kiplik işaretleyicisi olarak değerlendirdiğimiz {-mAk} vardı ve {-mAk} varmış yapılarının da bu kapsamda birden fazla kiplik anlam işaretleyicisi olarak kullanıldığını ifade edebiliriz.

{-mAk} vardı yapısı olasılık, gereklilik ve istek anlamlarını karşılamak için kullanılabilirken {-mAk} varmış yapısında istek ve beklenilmeyen bir durum içinde olma anlamlarının ön plana çıktığı görülür. Her iki yapıda da kiplik anlamların belirleyicisi olarak yapılarda yer alan {-DI} ve {-mİş} biçimbirimlerinden istifade edilebilir. {-mAk} vardı ve {-mAk} varmış yapılarının kiplik anlamı karşılamak için kullanımlarında {-DI} ve {-mİş} biçimbirimleri görülen geçmiş ve öğrenilen geçmiş zamanı karşılamaz. Özellikle referans noktası dikkate alınarak yapılan değerlendirmelerde {-mAk} vardı ve {-mAk} varmış yapılarının kiplik kullanımlarında şimdiki zaman ve gelecek zaman anlamlarının ön plana çıktığı görülür.

{-mAk} vardı ve {-mAk} varmış yapılarının kiplik kullanımlarının tespiti için Kocaman'ın (1981: 82) ifade ettiği aynı biçimbirimde buluşan farklı kiplik anlamların söylem çerçevesi ile çözümlenebileceği görüşünden de istifade edilir. Özellikle {-mAk} varmış yapısında kader, kısmet, yazgı vb. sözcüklerinin eşdizimlilik içerisinde sıklıkla kullanımına rastlanır. Yine bu kullanımlar da {-mAk} varmış yapısının kiplik anlam çözümü için yardımcı unsurlardır.

KAYNAKÇA

- AĞCA, F. (2015). "Eski Türkçede Varlık ve Yokluk İşaretleyicilerinin (ba:r, yo:k) Gramerleşme Süreçleri", *Dil Araştırmaları*, 16: 83-101.
- ADIVAR, H. E. (2000). *Vurun Kahpeye*, İstanbul: Özgür Yayınları.
- ASLAN DEMİR, S. (2008). *Türkçede İsteme Kipliği*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- BYBEE, J., PERKINS R., PAGLIUCA W. (1994). *The Evolution of Grammar: Tense, Aspect and Modality in the Languages of the World*. Chicago: University of Chicago Press.
- BYBEE, J., FLEISCHMAN, S. (1995). "An Introductory Essay", *Modality in Grammar and Discourse*. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins, 1-14.
- COMRIE, B. (1985). *Tense*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ÇAKMAK, S. (2013). "Var" ve "Yok" Sözcüklerinin Morfolojik Kimliği", *Turkish Studies*, 463-471.
- DE HAAN, F. (2006). "Typological Approaches to Modality", *The Expression of Modality* (ed. W. Frawley), Berlin: Mouton de Guyter, 27-69.
- DİLAÇAR, A. (1989). "Gramer Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi" *TDAY Belleten 1971*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 83-145.
- DİNAR, T. (2020). "Kiplik", *Türkçede Dilbilgisel Umlar*, Ankara: Gazi Kitabevi, 57-90
- DİRİK, S. (2016). "Çanakale (Sazlı Köyü/Ayvacık) Ağızlarında Bir Kiplik Şekli: "-mAk vâ", *Dil Araştırmaları*, 111-123.
- EDGÜ, F. (2011). *Leş (Toplu Öyküler)*, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- ERK EMEKSİZ, Z. (2008). "Türkçede Kiplik Anlamının Belirsizliği ve Anlamsal Roller" *Dil Dergisi*, S. 141 https://www.academia.edu/13841960/Türkçede_Kiplik_Anlamının_Belirsizliği_ve_Anlamsal_Roller
- ESENDAL, M. Ş. (2007). *Gödeli Mehmet*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

- İMER, K., KOCAMAN, A., ÖZSOY, A. S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniveristesi Yayınevi.
- KEMAL, Y. (1967). *Teneke*, İstanbul: Ararat Yayınevi.
- KERİMOĞLU, C. (2019). *Kiplik ve Kip*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- KIEFER, F. (1987). "On Defining Modality" 21(1) 67-94. <https://doi.org/10.1515/flin.1987.21.1.67>
- KOCAMAN, A. (1981). "Türkçede Kip Olgusu Üzerine Görüşler", *TDAY Belleten*, 81 -85.
- KORKMAZ, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- NARROG, H. (2009). *Modality in Japanese*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins.
- NUYTS, J. (2005). "The Modal Confusion: On Terminology and The Concepts Behind It", *Modality Studies in Form and Function* (ed. A. Klinge, H. Hoeg Müller). London: Equinox, 5-38.
- NUYTS, J. (2006). "Modality: Overview and Linguistic Issues", *The Expression of Modality* (ed. W. Frawley). Berlin: Mouton de Gruyter, 1-26.
- PALMER, F. R. (2001). *Mood and Modality*, Cambridge: Cambridge University Press.
- REICHENBACH, H. (2005). "The Tense of Verbs", *The Language of Time A Reader*, New York: Oxford University Press, 71-78.
- SALKIE, R. (2009). "Degrees of Modality", *Modality in English Theory and Description*, Berlin: Mouton de Gruyter, 79-104.
- TDK Türkçe Sözlük (<http://sozluk.gov.tr>)
- TUD, AKSAN, Yeşim, et al. (2012). *Construction of the Turkish National Corpus (TNC)*. In Proceedings of the Eight International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2012). İstanbul. Türkiye. <http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2012/papers.html>
- VARDAR, B. (2002). *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.